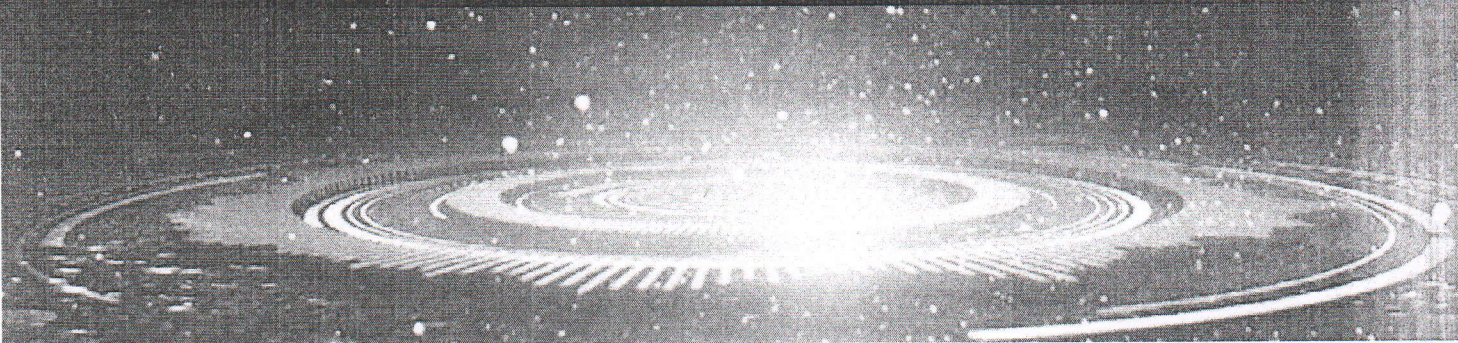
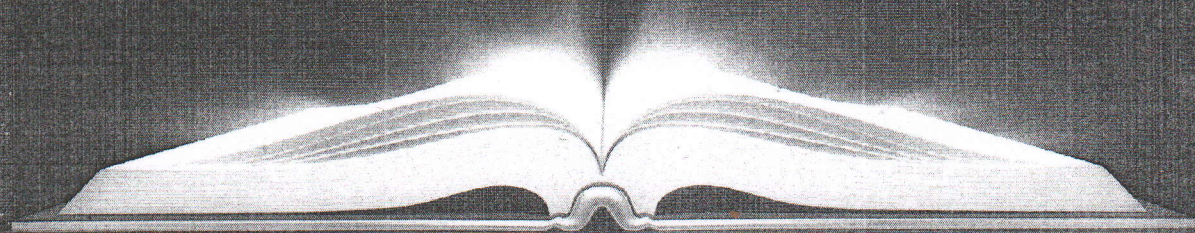
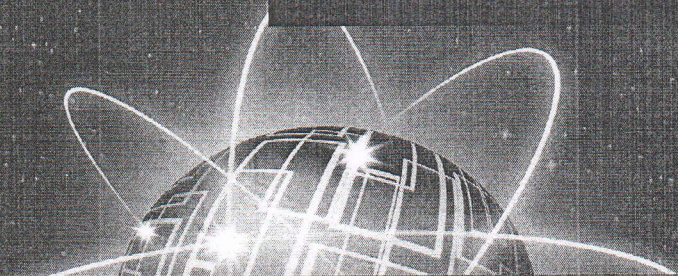

TAFAKKUR ZIYOSI

Tafakkur ziyosi 3/2021
ilmiy uslubiy jurnal

Bugun biz yagona xalq, yagona millat bo'lib, ko'zlagan yuksak maqsadlarimiz sari dadil bormoqdamiz. Vujudimizda, qonimizda ajdodlarimizdan meros buyuk qudrat jo'sh urayotgan ekan, biz ezgu orzu va maqsadimiz bo'lmish yangi O'zbekistonni albatta bunyod etamiz. O'zbekiston har tomonlama obod va farovon, erkin demokratik mamlakatga aylanadi.

Oradan hali qancha yillar, asrlar o'tadi. Yurtimizda yangi-yangi avlodlar dunyoga keladi. Milliy davlatchiligimizni tiklab, bizga taraqqiyot va farovonlikka erishish yo'lida mana shunday beqiyos imkoniyatlarni yaratib bergan istiqlolimiz jonajon Vatanimizning shonli tarixida hamisha eng yorqin, o'chmas sahifa bo'lib qoladi.

SHAVKAT MIRZIYOYEV

BOSH MUHARRIR

Shavkat Safarovich Sharipov –
pedagogika f. d., professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARLARI

Usmonjon Qosimov – fil. f. d.
G'ayrat O'roqboyevich Qodirov –
biologiya f. n., dotsent

MAS'UL KOTIB

Farrux Aqchayev – tarix
f. b. f. d., (PhD)

TARJIMONLAR:

Namoz Karimov,
Eldar Hasanov
(rus tili)

Kamoliddin Normurodov
(ingliz tili)

SAHIFALOVCHILAR

Guljahan Kadirova
Adolat Uskinboeva

NAVATCHI MUHARRIR:

Feruza Jumayeva – filologiya
f. b. f. d., (PhD)

**Jurnal andozasi Raqamli ta'lim
texnologiyalari markazida**

Rasuljon Meliquziyev
tomonidan tayyorlandi

Muassis - Jizzax davlat
pedagogika instituti

Jurnal yilda 4 marta
(har chorakda) chop etiladi.

Matnlarda foydalanilgan ko'chirma
va ma'lumotlar aniqligi uchun
mualliflar mas'uldirlar.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda,
manba qayd etilishi shart.

JAMOATCHILIK KENGASHI A'ZOLARI

Anatoliy Sagdullayev – tarix f. d., akademik

Komiljon Tojiboyev – biologiya f. d., akademik

Jak Miklovik – INSHEA universiteti professori (Fransiya)

Vasiliy Kochurko – Baranovich DU professori, texnika f. d.
(Belorussiya)

Gulsem Lekerova – psixologiya f. d., professor (Janub. Qozog'iston)

Furqat Jo'raqulov – siyosiy f. d., dotsent

Botir To'xtamishov – texnika f. n., dotsent

Sarvar Nazarqosimov – sotsiologiya f. b. f. d.

Baxtiyor To'rayev – falsafa f. d., professor

Xolbo'ta Turaqulov-texnika f. d., professor

Baxti Ochilova - falsafa f. d., professor

Qozoqboy Yo'ldoshev – pedagogika f. d., professor

Umrzoq Jumanazarov – filologiya f. d., professor

Abdug'afur Mamatov - filologiya f. d., professor

Rahmatulla Bekmirzayev – fizika-matematika f. d., professor

Oybek Axmedov – filologiya f. d., professor O'zDJTU

Faniya Axmedshina – tarix f. d., professor

Hamid Meliev – pedagogika f. n., professor

Xudoybergan Mavlonov – biologiya f. d., dotsent

Qo'chqor Hakimov – geografiya f. n., professor v.b.

Ilyos Islamov – tarix f. d., dotsent

Rustam Abdurasulov – psixologiya f. d., dotsent

Zuxra Yaxshieva – kimyo f. d., dotsent

Muxtorqul Pardaev - tarix f. n., dotsent

Rabbim Yusupov – texnika f. n., dotsent

Oleg Kim – filologiya f. n., dotsent

Kamoliddin Zoyirov – pedagogika f. n., dotsent

Abduvali Shamsiyev – iqtisod f. n., dotsent

Sunnatullo Soipov – filologiya f. n.

Yulduz Karimova – filologiya f. n., dotsent.

Omon Isarov – filologiya f. n., dotsent.

Sherali Abduraimov – pedagogika f. b. f. d., dotsent

Furqat Axmedov - pedagogika f. n., dotsent

To'ychi Axmedov – tarix f. b. f. d., dotsent

Akbar Saidqosimov – falsafa f. d., professor

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasining filologiya, falsafa va pedagogika fanlari bo'yicha ekspert kengashi (2018-yil 29-dekabrda 260/6-son bayonnomasi) tavsiyasi bilan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal Jizzax viloyati Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar boshqarmasidan 2020-yil 25-aprelda 06-042 raqam bilan qayta ro'yxatga olingan. Jurnalning xalqaro ISSN raqami: 2181- 6131

MANZIL: 130100, Jizzax shahri,
Sh. Rashidov ko'chasi, 4-uy, bosh bino
TELEFON: (99872) 226 02 93,
(99897) 644 84 44
FAKS: (99872) 226 46 56

**JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
MATBAA BO'LIMI**

Jizzax shahri, Sharof Rashidov ko'chasi, 4-uy
2021-yil 25- sentabr kuni bosmaxonaga topshirildi.
Qog'oz bichimi A4 Buyurtma: _____
Nashr adadi: 100

MUNDARIJA

TAHRIRIYAT MINBARI

Sh.S.Sharipov, G'.O'.Qodirov Xirsh indeksi ilmiy faoliyat natijadorligi o'lchovi sifatida.....	3
S.I.Nazarqosimov Yangi O'zbekistonda modernizatsiya va liberallashtirish jarayonlari dinamikasi.....	6
U.Qosimov G.To'lisheva Istiqol va adabiy-estetik tafakkur mustaqillikning 30 yilligiga.....	8

TAQVIM:

Sh.Jo'rayev, M.Sobirova Erkin Vohidov iste'dodining serqirraligi.....	11
M.Qo'chqorova, N.Qiryigitova Ustoz adib saboqlari.....	14

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA INNOVATSION TA'LIM

Sh.Abduraimov Integrativ yondashuv asosida kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish.....	17
A.Sh.Zaripova Nofilologik ta'lim muassasalarida zamonaviy metodlar asosida chet tilini o'qitishning ahamiyati.....	20
J.D.Avazov Axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish - bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini takomillashtirishning omili.....	22
N.F.Haitova Geymifikatsiya ta'lim muhitini tashkil etuvchi texnologiya sifatida.....	25
R.Umarov, N.R.Umarova Bolaning shakllanishida ijtimoiy muhit va tarbiyaning o'ri.....	27
Sh.Buranova Oila, mahalla, maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligida bola ta'lim-tarbiyasining uzviyligini ta'minla.....	29
G'.Q.Hakimov Oliy ta'lim sifatini oshirishda baholash modellarining qo'llashnilishi.....	31
S.A.Rasulov Ixtisoslashtirilgan umumta'lim maktablari faoliyatini monitoring qilish konsepsiyasi va uning mohiyati.....	35
J.B.Ergashev, S.A.Usarov Dars jarayonlarini tashkil qilishda muammoli vaziyatlar tizimini yaratish qoidolari.....	38
A.J.Usmonov O'quvchilarni kasb - hunarga maqsadli yo'naltirishda hududiy imkoniyatlar tahlili.....	40

AMALIY FANLAR

J.Q.Axmedov Kurashchilarning musobaqa oldi ruhiy holati va texnik-taktik mahorat darajasining aloqadorligi.....	43
---	----

IJTIMOY FANLAR

A.Saitqosimov, F.Aqchayev Jahon hamjamiyatida yangi O'zbekiston.....	45
B.E.Toshboyev Milliy o'zlikni anglashning millat hayotidagi o'ri.....	47
A.Hotamov Tushunish va tushuntirish muhim falsafiy-metodologik muammo sifatida.....	49
S.A.Abdvohidov Jadidchilik ta'limotida ilm-ma'rifat taraqqiyot va farovonlik omili ekanligi.....	54
M.V.Axmetjanova Yangi davr o'zbek teatri.....	56
L.N.Djuraev Iqtisodiy madaniyatning strukturaviy-funksional xarakteri: asosiy yondashuvlar.....	59
I.B.Siddiqov Islomiy ta'limotlarda ilm haqidagi qarashlar.....	61
G.G'.G'affarova Konstruktivizm: falsafiy tahlil.....	64
R.B.Yarmatov, G.B.Shertaylakova Bo'lajak tarix o'qituvchilarining didaktik madaniyatini rivojlantirish.....	66
F.G'.Bozarova Immanuel Kant qarashlariga musulmon sharqi falsafasining ta'siri.....	68

FILOLOGIYA FANLARI

S.A.Karimov, V.Sultonova Til boyligini o'rganish muammolari (Abdulla Qahhor asarlari misolida).....	70
A.J.Tangirov Badiiy asarda tipiklashtirish masalasi yoxud varaxsha tarixining badiiy talqini.....	74
I.Yoqubov, M.Xidirova Mustaqillik davri o'zbek romanlarida sintetizm va uning etik-estetik zamini.....	76
X.Xolmurodov Alisher Navoiy lirikasida "vomiq va uzro" obrazlari talqini.....	79
M.A.Xalova She'riyatda ayol ruhiyati tasviri.....	81
Sh.I.Botirova Adabiy ta'limda integratsiya va klaster munosabati.....	83
A.Л.Кенжаев Художественное своеобразие эпистолярной поэзии в русской литературе первой четверти XX века.....	87
Y.Abdulhakimova Alisher Navoiy va Muhammad Fuzuliyning "Layli va Majnun" dostonlaridagi Layli obrazining qiyosiy tahlili.....	90
D.G'.Ochilov Frazzeologik sinonimlarning grammatik tahlili.....	92
F.Jumayeva Juft so'zlarning semantik qurilishidagi paradigmatic munosabatlar tadqiqi.....	94

TABIIY VA ANIQ FANLAR

Z.U.Ishmanova Pedagogika oliy o'quv yurti talabalari uchun analitik kimyo fanidan elektron ta'lim muhitini yaratish samaradorligi.....	98
--	----

YOSH TADQIQOTCHILAR

A.B.Musoyeva Bo'lajak chet tili o'qituvchilarining mahoratini oshirishda umumiy va kommunikativ kompetensiyalarning ahamiyati.....	101
F.E.Sattorova Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning til kompetensiyalarini rivojlantirish metodlari.....	104
G.G'.Rashidova Ijtimoiy-madaniy kompetentlikni aniqlash yo'llari.....	107
Sh.S.Axmedova Omon Matjonning tarixiy qahramon yaratishdagi mahorati.....	110
A.X.Hayitov Talaba - yoshlar bo'sh vaqtdan foydalanish madaniyati.....	112
D.N.Sulaymanova O'zbek va ingliz tillarida qo'shma gaplar mavzusini qiyosiy o'rganish.....	115
A.A.Qarshiyev O'quvchilarning axborot kompetentligini rivojlantirishning metodik jihatlari.....	117
D.Qushmurodova A.Mahmatov Erkin Vohidovning so'z san'atkorligi.....	121
O.B.Rahmatov, S.N.Normuhammedov Maktab ta'limidagi islohotlar milliy yuksalish omili sifatida.....	124
H.B.Тухтасинова Перевод агитерминов в исследованиях ученых.....	127

bilan vobasta. Mana shu tushunchalardan go'zal misralar dunyoga keladi. O'sha go'zal misralarning nomi – she'rdir, lirik tuyg'udir. She'r – ijodkorning ichki kechinmalarini, olamni qabul qilish va uni ifodalashdagi ayricha usulini belgilab beradi. Chunki ijodkor ana shu kichkina qalbi orqali, katta umumlashmalar yasay oladi. Xoh u Vatan haqida bitilgan bo'lsin, xoh u muhabbat, "qalbi buyurganini" qalamga oladi. Tuyg'u va kechinma

munosabatlari mohiyati aslida kitobxonni shaxsiyat, ham jamiyat tutumi ziddiyatlarini anglash va qayta baholashga o'rgatadi. Ifodaning rang-barangligi estetik didni, qalb go'zalligini tarbiyalashga xizmat qiladi. Ayni shu oraliqda she'r yordamga keladi. She'r o'zlikni anglashning eng maqbul yo'li. Chunki unda insonning ruhoniy dunyosi yuksaladi, komillikka intiladi.

ADABIY TA'LIMDA INTEGRATSIYA VA KLASSTER MUNOSABATI

Shaxlo Isamiddinova Botirova- dotsent, f.f.b.f.d. (PhD), Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiy ta'limda integratsiya va klaster munosabatlari tahlil qilingan. Xususan, adabiy ta'limda noan'anaviy dars tushunchasi, shakllari va vazifalari, integratsiyalashgan noan'anaviy adabiyot darsining xususiyatlari, adabiyot darsining ona tili, tarix, san'at kabi fan va sohalar bilan integratsiyasi tadqiq etilgan. Maqolada "adabiy ta'lim klasteri" tushunchasiga ta'rif berilgan, adabiy ta'limning integratsion shakllari sanab o'tilgan.

Аннотация: В данной статье проанализированы интеграционные и кластерные связи в литературном образовании. В частности, в литературном образовании исследуются понятие, формы и задачи нетрадиционного урока, особенности интегрированного нетрадиционного урока литературы, интеграция урока литературы с такими науками и направлениями, как родной язык, история, искусство. В статье дается определение понятию "кластер литературного образования", перечисляются интегративные формы литературного образования.

Abstract: This article analyzes the integration and cluster relations in literary education. In particular, in literary education, the concept, forms and tasks of the non-traditional lesson, the features of the integrated non-traditional literature lesson, the integration of the literature lesson with such sciences and areas as the native language, history, and art are studied. The article defines the concept of "cluster of literary education", lists the integrative forms of literary education.

Kalit so'zlar: ta'lim, adabiy ta'lim, integratsiya, tahlil, klaster, ta'lim klasteri, yondashuv, kontekst.

Ключевые слова: образование, литературное образование, интеграция, анализ, кластер, образовательный кластер, подход, контекст.

Keywords: education, literary education, integration, analysis, cluster, educational cluster, approach, context.

Adabiy ta'lim hozirgi kunda murakkab davrni boshidan kechirmoqda. Ta'limning mazmuni va shakli o'zgarmoqda, yangi o'quv dasturlarida adabiy ta'lim fanlarining mazmunini aks ettirishga yangicha yondashuvlar tatbiq etilmoqda. O'qitishning yangi yondashuvlarida ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yish va uning sifatli ta'lim olishi uchun barcha sharoitlarni yaratish an'anasi mavjud. Bu esa ta'limning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi sifatida adabiy ta'lim jarayoniga ham bevosita daxldor hisoblanadi. Adabiy ta'limning insonparvarlik tamoyiliga, milliy qadriyatlarni umuminsoniy madaniyat kontekstida jonlantirishga e'tibor kuchaymoqda.

Adabiyot darslarining maqsadi ta'lim mazmuniga nisbatan diqqatli o'quvchini tarbiyalash, unda badiiy so'zga mehr uyg'otishdir. Bu ta'lim oluvchiga dunyo va shaxs birligini his qilishiga yordam beradi. Adabiy ta'limga integrativ yondashuv va uni klaster asosida muvofiqlashtirish bu muammolarni ko'p jihatdan hal qilishga yordam beradi.

Zamonaviy maktabda fanlarning integratsiyalashuvi o'quvchilarga yanada samarali va oqilona ta'sir ko'rsatish, ijodiy salohiyatini rivojlantirishga hissa qo'shadigan yangi pedagogik yechimlarni faol izlashning yo'nalishlaridan biridir. O'quvchilar san'atning turlarini alohida idrok etadilar. Shu bilan birga rangtasvir, musiqa va adabiyot kabi san'at turlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni umumta'lim maktablarida integratsiyalashgan holatda o'qitishni tashkil qilish o'quvchiga dunyoni birlikda idrok etish imkonini beradi. Rasm dunyoning rang-barangligini to'laqonli yetkazishga, musiqa insoniy tuyg'ularni ifodalashga, adabiyot voqelikni

so'z vositasida badiiy gavdalanitirishga xizmat qiladi va bu to'g'ri tashkil qilingan integratsiyalashgan ta'limda tuyg'ular uyg'unligi vositasida dunyoni to'laqonli idrok etishni ta'minlaydi. San'atning hech bir turi o'z turdoshlari bilan integratsiyaga kirishmasdan dunyoning to'liq manzarasini yarata olmaydi. Demak, adabiy ta'limda integratsiya bolalarning estetik xususiyatlarini yanada chuqurroq rivojlantirishiga yordam beradi.

Adabiy ta'limda integratsiya muammosi quyidagi masalalarga oydinlik kiritishni taqozo qiladi:

- adabiy ta'limda noan'anaviy dars tushunchasi, shakllari, ularning vazifalari, xilma-xilligi va xususiyatlari;
- fanlararo integratsiya va uning turlari maslasiga aniqlik kiritish;
- umumta'lim maktablarida adabiyot darsining noan'anaviy shakli sifatida integratsiyalashgan dars mashg'uloti;
- adabiy ta'limda integratsiya va uni amalda qo'llash.

1. Adabiy ta'limda noan'anaviy dars tushunchasi, shakllari va vazifalari.

Badiiy adabiyot mutolaasibugungikunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Bu esa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida bir qator kamchiliklarning borgan sari ko'payishiga sabab bo'lmoqda. O'quvchilarda adabiyot fani mashg'ulotlaridan keyin o'sha yozuvchi va shoirning asarlarini o'qishga rag'bat uyg'otish uchun darsning qiziqarli va mazmunli bo'lishini ta'minlaydigan har qanday shakl, usul va vositalardan foydalanish lozim. Xuddi shunday ijodiy muhit yaratilishi kerakki, oqibatda har bir o'quvchi, avvalo, darsga ehtiyoj sezishi, qolaversa, o'z faolligi, qobiliyati, qiziqishlarini to'liq namoyon qilishga intilishi lozim. Bunga xalal beradigan

har qanday to'siq o'qituvchi tomonidan olib tashlanishi zarur. O'quvchilarning dars mashg'ulotlarida o'ta erkin faoliyat olib borishlariga erishish kerak bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, adabiy ta'limda noan'anaviy dars shakllari o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otishga yordam beradi.

Noan'anaviy dars shakllari ma'lum tasniflarning birortasiga tegishli bo'lmagan va shakl hamda vositalari muayyanlashmagan dars bo'lib, u o'zining birgalikdagi ijodiy faoliyatiga bo'lgan ishtiyoqi bilan o'quvchi va o'qituvchining o'zaro munosabatiga, ijodkorlikka, improvizatsiyaga asoslanishi, tuzilishining katta o'zgarishi bilan ajralib turadi. O'quvchilarning aqliy va ijodiy tafakkurini maqsadli va tizimli rivojlantirish uchun darsning noan'anaviy shaklini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi. Xususan, rivojlantiruvchi, o'yin texnologiyasiga asoslangan, muammoli, tabaqalashtirilgan, axborotli, loyihali ta'limlar noan'anaviy darslar orqali amalga oshirilishi mumkin.

Darsning noan'anaviy shakllari, bir tomondan, o'quvchilarni yaxshiroq bilish va tushunish, ularning individual xususiyatlarini baholash hamda bilim-qiziqishlarini aniqlash, ikkinchi tomondan o'qituvchiga o'z-o'zini anglash, ishga ijodiy yondashish va o'z g'oyalarini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Darsning noan'anaviy shakllari ko'nikmalarni mustahkamlaydi, yangi bilimlarni va nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Demak, integratsiyalashgan darslar darsning noan'anaviy shakli sifatida bilimlarni tizimlashtirish, ularni umumlashtirish va takrorlash imkonini yaratadi. O'yin texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil qilingan noan'anaviy darslarda bilimlarni shakllantirishning deduktiv va induktiv jarayoni kuzatiladi. Noan'anaviy dars shakllari quyidagilardan iborat (2.1-rasm):

Dars mashg'uloti turlari	Dars mashg'uloti shakllari	Tashkil qilish tamoyillari
Yangi mavzuni o'rganish darsi	spektakl, sayohat, konferensiya, musobaqa, videodars va b.	O'rganilayotgan mavzuning zamoni va makoni borasida, xususiyatlari va belgilari haqida yetarli tushuncha berish mavzuni taqdim etishning ajoyib usuli.
Takrorlash va umumlashtirish darsi	intervyu, bahs, tarixiy portret, muammoli dars va b.	Tarixiy shaxslar faoliyatini tahlil qilish orqali shaxsan ishtirok etish bo'yicha samaradorlikka erishish.
Nazorat darsi	Viktorina, aukson, bilimdonlar bellashuvi, olimpiada va b.	Bilim va ko'nikmalarni sinash uchun o'yin yo'llari.

2.1-rasm. Noan'anaviy dars mashg'uloti shakllari
Rus olimi O.V.Trofimova noan'anaviy dars tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: noan'anaviy dars shakli darsning interfaol shakli bo'lib, o'qituvchi-o'quvchi tizimida sub'ekt-sub'ekt mavqei, faol o'qitish metodlariga asoslangan sub'ektlar faoliyatining (o'yinli, bahsli-bahoti, reflektiv) xilma-xilligi bilan ajralib turadi. 1

An'anaviy va noan'anaviy dars mashg'ulotlarining munosabati quyidagilarda ko'zga tashlanadi (2.2-rasm):

2.2-rasm. An'anaviy va noan'anaviy dars mashg'ulotlarining munosabati:

Darsning noan'anaviy shakllarining vazifalari nostandart o'qitish usullari orqali o'quvchilarning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bilish faoliyatini faollashtirish va o'rganilayotgan fan bo'yicha muloqot

ko'nikmalari va yo'nalishini shakllantirishdan iborat.

Elementlar	An'anaviy dars	Noan'anaviy dars
Konseptual asosi	Kamchiligi: "o'qituvchi-o'quvchi" tizimidagi sub'ekt-ob'ekt o'zaro munosabatlari, o'quvchilarni bir-biri bilan kommunikativ muloqotdan tiyilishi	Afzalligi: "o'qituvchi-o'quvchi" tizimidagi sub'ekt-sub'ekt maqomidagi o'zaro munosabatlari, o'quvchilar o'rtasida kommunikativ (interfaol) muloqot qilish imkoniyati
Maqsad	Afzalligi: bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish	Afzalligi: o'quvchilar shaxsining ijodiy salohiyatini rivojlantirish
O'quv materialining mazmuni	Afzalligi: axborot hajmining nisbatan ko'pligi, tizimlilik	Afzalligi: o'quv materialini nisbatan chuqurroq o'rganish; Kamchiligi: o'quv material hajmining kamligi
Jarayon qismi	Afzalligi: darsning aniq tuzilmasining mavjudligi; Kamchiligi: bir xillik, qoliplanganlik.	Afzalligi: motivatsiyaning ichki manbalariga, shaxsning o'z-o'zini boshqarish mexanizmlariga tayanish; Kamchiligi: ko'p vaqt sarflanishi
O'quv jarayonini tashkil qilish	Kamchiligi: o'quvchilar mustaqilligining past darajasi, passiv kognitiv pozitsiya, tanqidiy fikrlash qobiliyatining yo'qligi	Afzalligi: faoliyatning xilma-xil shakllari, yuqori darajadagi mustaqillik, tanqidiy fikrlashni shakllantirish qobiliyati
O'quvchilar o'quv faoliyati usul va shakllari	Kamchiliklari: og'zaki o'qitish usullari, o'qituvchi monologning ustunligi	Afzalliklari: o'qituvchi faoliyatini rag'batlantirish ustunligi
O'qituvchi faoliyatining usul va shakllari	Afzalliklari: o'qituvchi tomonidan mazmuni, darsning berishi, uning vaqti bo'yicha nazorat	Kamchiliklari: o'qituvchi nazorat qilish uchun kamroq imkoniyatlar
O'qituvchining materialni o'zlashtirishni boshqarish jarayonidagi faolligi	Afzalliklari: o'quv natijalarini oldindan aniqlash, nazorat qilish	Afzalliklari: kuchli teskari aloqa
Ta'lim jarayonining diagnostikasi	Kamchiligi: kuchsiz teskari aloqa	Kamchiliklari: o'quv natijalarini bashorat qilish va tashxislashda qiyinchiliklar

Adabiyot darsi – qaysidir adabiy yo'nalishning boshlanishi, qaysidir estetik, axloqiy yoki falsafiy muammoning kashf etilishi bilan xarakterlanadi. Adabiyot darslarida mavzuga o'quvchilarning qiziqishlarini orttirishning ko'plab yo'llari mavjud. Adabiyot darslarining noan'anaviy shakllari sifatida ta'lim amaliyotida ma'lum bo'lgan shakl, vosita va ish usullariga asoslangan tadqiqot, ixtiro, birlamchi manbalarni tahlil qilish, sharhlash, aqliy hujum, suhbat, reportaj, taqriz kabilarni keltirish mumkin.

Adabiyot darslarining noan'anaviy shakllari ijtimoiy va madaniy tadbirlarga o'xshashligi, ulardagi elementlarni takrorlashi bilan an'anaviy darslardan farqlanib turadi. Masalan:

- klassik shoir va yozuvchilar hayoti va ijodi bilan bog'liq tabarruk joylarni ziyorat qilishga haj;
- sayohat darslari (masalan, Ahmad Yassaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband maqbaralariga sayohat);
- shoir va yozuvchilar uyiga mehmonga borish;
- spektakllar (masalan, S.Ahmadning "Kelinar qo'zg'aloni" yoki Shekspirning "Hamlet", "Qirol Lir" asarlarining spektakliga).

Noan'anaviy darslarning bu kabi shakllari o'quvchilarda o'quv materialining oson va samarali o'zlashtirilishiga, xotirasida uzoq saqlanishiga xizmat qiladi.

2. Integratsiyalashgan noan'anaviy adabiyot darsining xususiyatlari.

Integratsiya vositasida o'quvchi bir o'quv

predmeti doirasidan chiqishi, o'quvchi predmetlarining bir-biriga qanday bog'liqligini aniq ko'rish va shu bilan birga muayyan mavzuni o'rganish motivatsiyasini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Integratsiya dunyoqarashning yaxlitligi, dunyo va unda yashayotgan hamda uni biladigan shaxsning birligini ta'minlashga hissa qo'shishi kerak.

Adabiyot – badiiy so'zning kuchi bilan insonni poklash va ma'naviyatini oshirishga xizmat qiladi. Uning zahirida go'zallik va nafosat targ'iboti mavjud.² Adabiyotning ushbu fazilatidan kelib chiqadigan bo'lsak, umumta'lim maktablarida uni o'qitish bilan bog'liq quyidagi vazifalar o'z ijrosini topmog'i lozim:

- to'liq rivojlangan shaxsni tarbiyalash;
- o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish;
- umumlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish;
- estetik fazilatlarini shakllangan o'quvchini tarbiyalash, ularga san'at tilini va uni qabul qilish madaniyatini o'rgatish.

O'quv fanlarining integratsiyasini ta'minlash ushbu muammolarni ko'p jihatdan hal qilishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan adabiyot darslari o'quvchining tuyg'ulari va ruhini tarbiyalash, umuman, uning hissiy jihatlarini rivojlantirishga qaratiladi.³ Fikrlovchi va his qiluvchi shaxs – o'qituvchi adabiyot vositasida tarbiyalashga harakat qilayotgan shaxsdir. Integratsiyalashgan dars o'quvchiga borliqning boy va xilma-xilligini to'la anglashga yordam beradi.

O'quv predmetlararo yoki muayyan predmet ichidagi integratsiyaning ayrim elementlari o'sha predmetning xususiyati bilan bog'liq ravishda tabiiy holda mavjud. Umumta'lim maktablaridagi ko'plab fanlar predmetlararo integratsiya asosida ish ko'radi. Masalan, adabiyot va ona tili, kimyo va biologiya, tarix va jamiyatshunoslik, fizika va matematika va hokazo. Ammo predmet doirasida mavzu doirasidagi va mavzulararo integratsiya masalasini adabiyot fani misolida qayta ko'rib chiqishga ehtiyoj mavjud. Mavzu ichidagi integratsiyani ta'minlash o'ta zarur masala. Hozirgi kunda o'quvchilar, afsuski, har bir mavzuni alohida qobiqda qabul qilishadi. Adabiyotshunoslik biddagi ana shu noto'g'ri noto'g'ri tushunchani yo'qotish, mavzular o'zaro bir-biri bilan yaxlitlikda bir butunlikni hosil qilishining nazariy va amaliy echimlarini taklif qilishi dolzarb bo'lib turibdi. Shuni unutmashimiz kerakki, predmetlararo integratsiya bu turli fanlardan mustahkam bilimlar uchun o'xshash tushunchalarning kombinatsiyasi emas, balki bir mavzuni o'rganishda turli mavzularning kombinatsiyasi, umumiy yondashuv asosida mavzularning bir butun blokda birlashuvidir.

Integratsiyalashgan adabiyot darslaridan ko'zlangan maqsadlar quyidagilardan iborat: 1) kognitiv maqsad – adabiyot va adabiyotshunoslikdagi faktlar hamda hodisalar, ular o'rtasidagi bog'lanishlarni topish, ularni o'rganish va muayyan ilmiy xulosalar chiqarish; 2) rivojlantiruvchi maqsad – o'zaro tahlil va taqqoslash orqali adabiy hodisalarni umumlashtirish va ularni takomillashtirish.

Integratsiyalashgan adabiyot darslarining eng muhim natijalaridan biri o'quvchilarda til, nutq, tarix, madaniyat, insoniy munosabatlar, aqliy tarbiya va jismoniy madaniyat kabi turli qadriyatlarni bir butunlikda shakllantirishda namoyon bo'ladi.

Integratsiyalashgan adabiyot darslarida fanlararo integratsiya muhim o'rin tutadi. Shulardan ayrimlariga qisqacha to'xtalamiz.

Ona tili va adabiyot darslari integratsiyasi.

Ona tili davlat ta'lim standart nafaqat tilning nazariy masalarini o'rgatishga, balki umumta'lim maktab o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirishga, turli muloqot sharoitlarida yaxshi fikrlash, gapirish va yozish qobiliyatini ham shakllantirishga qaratilgan. Shuning uchun ham o'zbek tili va o'zbek adabiyotining tabiiy integratsiyasi o'quvchilarning til haqidagi bilimlari bilan adabiyot sintezi orqali dunyoni badiiy idrok etishini ta'minlaydi. Integratsiyalashgan adabiyot darslari ona tili darslarida olingan bilimlarni mustahkamlash va o'rganish motivatsiyasini chuqurlashtirish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi. Bunday darslarning asosi o'quvchining ma'naviy rivojlanishiga yordam beradigan qiziqarli badiiy matn bo'lib, unda o'quvchining yosh xususiyatlari, intellektual va hissiy jihatlarining inobatga olinishi, shuningdek, imlo, grammatika, tinish belgilari bo'yicha olgan bilimlarini mustahkamlashga qaratilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Tarix va adabiyot darslari integratsiyasi. Yozuvchi tarjimai holini yoki asarda tasvirlangan voqealarni o'rganish ma'lum bir tarixiy davrga, tarixiy shaxslar haqidagi ma'lumotlarga tayanishni talab etadi.⁴ Oybekning "Navoiy" romanini o'rganishda XV asrdagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat, temuriylar tarixi haqidagi materiallarga tayanmasdan Navoiy obrazini to'laqonli tushunish mumkin emas. Yoki "O'tkan kunlar" romani syujetini tushunishda "tariximizning eng kir, qora kunlari bo'lgan keyingi "xon zamonlari" bo'lgan XIX asr tarixi, mustamlaka bulutlari soya sola boshlagan bir paytda millatimizning uchta xonlikka bo'linib, o'zaro kelisha olmay qirpichoq bo'layotgan davr tarixiy materiallariga tayanish o'quvchilarning mavzuni oson va sifatli tushunishlarini ta'minlaydi. Adabiy ta'limning xuddi shunday nuqtalari borki, ularni o'zlashtirish uchun aslida tarix fani bilan tabiiy ravishda mavjud bo'lgan integratsiyani topa olish o'qituvchining pedagogik va kasbiy kompetensiyalariga bog'liq bo'ladi. Adabiyot fani o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalaridan tarixiy nuqtadonligi ham o'rin olishi shu jihatlar bilan asoslanadi.

Bunday darslarda o'quvchilarga individual va guruhli holda bajariladigan rivojlantiruvchi vazifalarni berib, o'qitishning tadqiqot metodidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu nafaqat bilimlarni kengaytirish, balki o'quvchilarning qiziqish doiralarini o'stirish, o'quv materialini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish imkonini ham beradi.

San'at va adabiyot integratsiyasi. Oybek, Hamid Olimjon, Zulfiya kabi shoirlarning manzara lirikasiga bag'ishlangan adabiyot darslarida taniqli o'zbek rassomlari va bastakorlarining asarlari bilan ham tanishish imkoniyatini berish o'quvchilarda tabiat go'zalliklarini yuksak darajada badiiy idrok etishini ta'minlaydi. Umuman, bunday darslarni o'z, musiqa va mo'yqalam birligi asosiga qurish maqsadga muvofiq. Chunki peyzaj janrida ushbu san'at turlari turli vositalar orqali bir maqsadni ko'zlaydi va adabiyot darslarida so'z, rang va notalardan foydalangan holda san'at asarlarini taqdim etish o'quvchilarga tabiat go'zallikni to'laqonli his etish imkoniyatini beradi.

San'at turlari integratsiyasiga asoslangan adabiyot darslaridan quyidagi maqsadlarga erishiladi: o'quvchilarning tafakkur ufqlarini kengaytirish, estetik didini rivojlantirish, har xil turga mansub san'at asarlarini taqqoslash va tahlil qilish orqali badiiy didini o'stirish, ularni obrazli tafakkur yuritishga o'rgatish va san'atni yaxlit butunlikda tushunish ko'nikmalarini shakllantirish. Shuningdek, integratsiyalashgan adabiyot darslarining kommunikativ vazifalari o'quvchilarda suhbatdoshni

tinglash madaniyatini tarbiyalash, fikr bildirish, o'quvchilarda til ijodkorligi salohiyatini uyg'otish, o'z til shakllarini izlab topish, matn tuzish, guruhlarda muloqot o'rnatish ko'nikmalarini shakllantirish, boshqalarning fikrini tinglash qobiliyatini o'stirishdan iborat.

Mutaxassislar tomonidan "ta'lim klasteri" tushunchasiga berilgan ta'riflardan kelib chiqib "adabiy ta'lim klasteri" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: muayyan ijtimoiy-geografik hududning sifatli adabiy ta'limga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida o'zaro aloqadagi teng huquqli ta'lim sub'ektlarining integratsiyasini ta'minlovchi mexanizm.

Adabiy ta'lim klasterining maqsadi muayyan ijtimoiy-geografik hududdagi adabiy ta'limga aloqador sub'ektlarni yaxlit tizim sifatida tasarruf qilish, adabiy ta'limda integratsiyani ta'minlash, sub'ektlar faoliyatini umumiy maqsad va xususiy manfaat nuqtayi nazaridan muvofiqlashtirish hamda tadqiq qilishdan iborat.

Adabiy ta'limga klaster yondashuvining kirib kelishi innovatsion faoliyat mexanizmlarini ishga tushiradi. U adabiy ta'limni muvofiqlashtirish, integratsiyalash, ilmiy tadqiqotlarning samaradorligini oshirish va ta'limning asosiy hamda yordamchi vositalarini takomillashtirish imkoniyatini yaratadi. Demak, klaster yondashuvi adabiy ta'limga yaxlit tizim sifatida qarash, uning keng qamrovli tushuncha ekanligini e'tirof etish, uzoq muddatga mo'ljallangan strategik yo'nalish va faoliyatga nisbatan yangicha yondashuv kabi xususiyatlarga ega.

Adabiy ta'lim klasteri integratsiya bilan bog'liq ekan, ta'limning hozirgi bosqichida adabiy ta'limning integratsion shakllari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

- ilmiy-tadqiqot integratsiyasi;
- ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi;
- ta'lim turlararo integratsiya;
- aloqador fanlararo integratsiya;
- adabiy ta'lim bo'limlararo integratsiya;
- mavzulararo integratsiya;
- mavzu doirasidagi integratsiya.

Ushbu integratsiya shakllari muayyan darajada

shartli bo'lib, ular o'zaro bir-biriga bog'liq va singish xususiyatiga ega. Masalan, ta'lim turlararo integratsiya adabiy ta'lim bo'limlaridagi integratsiyani ta'minlash bilan qaror topadi, shuningdek, bo'limlararo integratsiya mavzulararo integratsiyaning qaror topishi bilan yuzaga keladi. Adabiy ta'lim bo'yicha olib borilayotgan dissertatsiyalarda tizimlilik va izchillikning ta'minlanishi integratsiya jarayonlariga ta'sir qiladi va yaratilayotgan ilmiy yangiliklarning soha mutaxassislari tomonidan muvaffaqiyatli qabul qilinishini ta'minlaydi. Ushbu keng qamrovli integratsiya jarayonlarini muvofiqlashtirish esa adabiy ta'limning klaster modeliga o'tish zaruratini nazariy jihatdan asoslaydi.

Adabiy ta'lim klasterida turlararo ta'lim oluvchilarning adabiy ko'nikmalarni shakllantirish bosqichlari quyidagilardan iborat (2.3-rasm):

2.3-rasm. Ta'lim klasterida ta'lim oluvchilarning adabiy ko'nikmalarni shakllantirish bosqichlari

Mazkur bosqichlar adabiy ko'nikmalarni shakllantirishning umumiy va asosiy mezonini belgilaydi va ularni shakllantirish jarayonida adabiy ta'lim integratsiyasining barcha shakllari qaror topishiga erishish lozim.

Umuman, adabiy ta'lim klasteri adabiy ta'limda integratsiyani ta'minlovchi mexanizm bo'lib, sifatli ta'lim va samaradorlikni ta'minlovchi innovatsion yondashuv sanaladi. Bugungi kun adabiy ta'limida integratsiya muammosi dolzarb ekanligi esa ushbu modelni ta'lim amaliyotiga olib kirish zaruratini ilmiy nuqtayi nazardan asoslaydi. Uning ilmiy-pedagogik asoslarini yaratish va amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish ilmiy jamoatchilik oldidagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

